

Resa till Sovjet

Av dr *Folke Ludin*, Stockholm.

Det har hävdats att redan för mycket blivit sagt och skrivet av dem som rest i Ryssland. Icke desto mindre är det förvånande hur okänd vår mäktiga granne i öster förblivit för genomsnittssvensken. Även om man bortser från den mest befängda propagandan, den enligt vilken Ryssland huvudsakligen skulle befolkas av skäggiga tatarer, kirgiser och zaporoger med långa kaftaner och ätande med fingrarna och spottande på golvet, så är det uppenbart att den bild de flesta svenskar gör sig av Sovjet närmast måste betecknas som en vrågbild. I den mån man nu över huvud taget kan tala om en helhetsbild av ett land av så enorma dimensioner som SSSR, måste det bli något av en pusselbild, där varje liten bit har sin givna betydelse. Det är i insikten härom som dessa rader presenteras, hur oväsentliga de än kan te sig.

Den gamla Nestorskrönikan förtäljer som bekant om svenska vikingars färd i österled; om hur de trängde fram längs de stora floderna och därvid lade grunden till det ryska riket. Själv ordet Ryssland skulle ha samma härledning som vårt Roslagen. Även om denna krönika, såsom Ingvar Andersson påpekar i sin "Sveriges Historia", är kronologiskt felaktig, och även om den nyare ryska forskningen förnekar de svenska vikingarnas del i grundläggandet av Ryssland, kvarstår som ett ovedersägligt faktum att vårt lands historia i mer än tusen år varit intimt sammanvävd med Rysslands. Och detta är bland annat en av de märkligaste upplevelserna en rysslandsresa skänker — att den svenska historien på ett förunderligt sätt träder en så levande till mötes i Leningrads muséer eller Moskvas Kreml.

Detta historiskt sett. Ur geografisk synpunkt är våra relationer lika intima; avståndet mellan Stockholm och Leningrad är väl ungefär halva avståndet mellan Ystad och Haparanda.

Det är alltså, både ur historisk och geografisk synpunkt, anmärkningsvärt litet ryssar och svenskar vet om varandra. En högst olika fördelning

av ödets lotter, i vad gäller krig, umbäranden och omvälvningar under de senaste hundra åren, och framför allt de synnerligen svårbemästrade språkolikheterna torde bära skulden till denna ömsesidiga okunnighet.

I vilken helt annan och vida högre grad har vi icke utsatts för amerikanskt och västeuropeiskt inflytande under de senaste decennierna — trots att detta dirigeras från ideologiska centra i New York och Hollywood på andra sidan jordklotet!

Svenskens flathet för allt utländskt är ju legendarisk och, såvitt jag förstår, ganska unik bland världens alla nationer; under tiden efter första och än mer andra världskriget har denna svaghet mer och mer kanaliserats mot väster, genom press, radio, film och TV. Ingen reagerar så lunda längre om man säger "blazer" där man lika väl kunde säga "kavaj", vi talar om "gangster" i stället för "buse" och vi använder ordet "shop" när vi har ett så behändigt litet svenskt ord som "bod". Exemplet skulle kunna mångfaldigas i det oändliga. Det har gått därhän att flera typiskt amerikanska eller engelska ord kommit att betraktas som rent svenska, såsom "OK" och "all right".

Däremot vet nästan ingen — i varje fall inte artikelförfattaren — vad "goddag" och "adjö" heter på ryska. Och en bred gata kan mycket väl kallas "aveny" här i Sverige, men ingen skulle komma på tanken att kalla den "prospekt". Inte ens i Malmö torde det vara tänkbart att döpa en gata till "Hermods Prospekt"...

På sista tiden har emellertid turistströmmen till Sovjet ökat högst avsevärt, och de flesta återvänder tydligen med ett och samma slutintryck; helt oavsett vilken politisk förhållningssätt man har finner man att landet i många stycken är annorlunda än vad man väntat sig. Ofta definitivt annorlunda. I väsentlig grad beror detta givetvis på att den propaganda man under årens lopp matats med — både för och emot — ofta varit så föga nyanserad. Sovjet är förvisso inget

paradis (ty något sådant torde inte finnas någonsans på vår jord, varken i öst eller väst, så länge två viljor härskar), men det är än mindre det helvete som motståndarpropagandan vill göra det till. Den enkla sanningen tycks man komma närmast om man karakteriserar Sovjet som ett välordnat samhälle, på väg att konsolideras till ett gigantiskt block, och med fast hand styrt av en målmedveten ledning.

Alldeles säkert har denna fasta hand sin stora betydelse, vare sig det gäller fostrande av barn, navigerande av fartyg eller styrande av folk. Varken barn eller vuxna älskar "snälla" och "beskedliga" ledare mer än den som håller strama tyglar. Det finns ingen anledning att förutsätta något annat då det gäller ett helt folk. Ingen trivs i längden med hållningslöshet och slapphet — kanske minst ungdomen.

Att jämföra är alltid vanskligt, det må gälla så enkla ting som blommor. Smaken är olika, och den ena blomman har sin skönhet den andra sin. Än vanskeligare måste det då ställa sig att jämföra så komplicerade ting som människor, allra helst om man lägger något av värdering i jämförelsen. Helt fruktlöst blir det att utsträcka jämförelsen till två nationer, framför allt om den ena utgörs av ett mycket litet land som levat i inre och yttre fred i 150 år, medan den andra omfattar ett av jordens största och mäktigaste riken, som under samma tidsperiod skakats av två världskrig, en revolution och en kontrarevolution. Det är i själ-

va verket ofattbart att Ryssland redan 40 år efter den våldsamma statsvälvningen kan visa upp den bild det gör idag. Tänker man noga efter, skall man finna det nästan ofattbart att ett land, vars befolkning för blott en generation sedan hölls i livegenskap och till mer än hälften bestod av analfabeter, idag kan prestera lysande vetenskapliga bedrifter och en inre disciplin och ordning som måste betecknas som mönstergill.

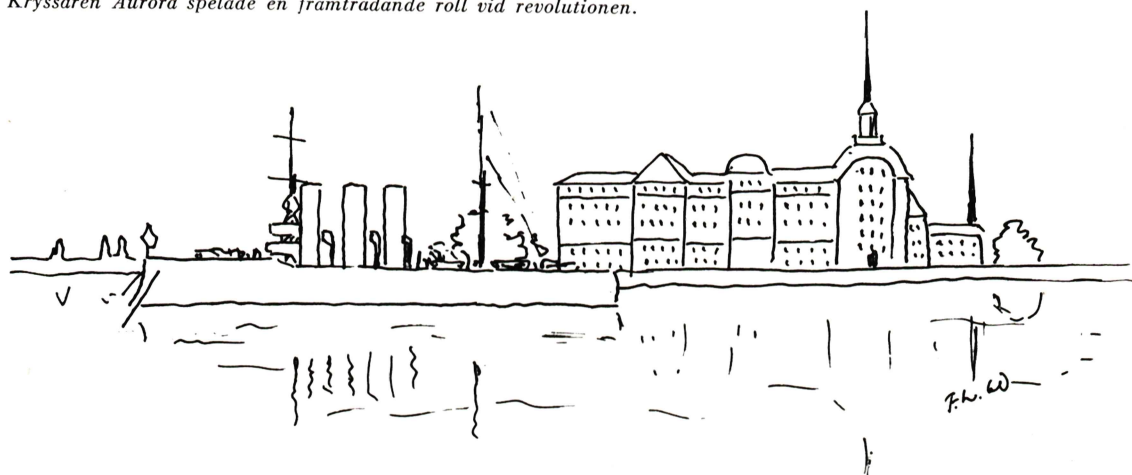
Å andra sidan — det kan inte hjälpas att man gör sina jämförelser då man reser; de inställer sig självmant. Man skall nog bara akta sig för att lägga värderingsaspekter på jämförelserna.

Det som mest imponerar på besökaren i Sovjetunionen är *inte* de tekniska triumferna. Det är *inte* de väldiga universitetsbyggnaderna i Moskva, det är *inte* uppsändandet av jättelika rymdsatelliter och det är *inte* avfyrandet av träffsäkra människott.

Det som först slår besökaren — i varje fall om denne rest en del och sett andra delar av världen och andra länder — är renligheten. Det är nämligen rent överallt. På gator, på torg, på offentliga platser, i parker och planteringar.

Denna anmärkningsvärda renlighet betingas uppenbarligen av tre faktorer: 1) en riklig utplacering av papperskorgar och askkoppar, 2) det icke oväsentliga förhållandet att dessa tingestark verkligen användes, och 3) en kår av flitiga renhållningsarbetare — ofta kvinnliga — som med energi och grundlighet håller varje skrymsle

Kryssaren Aurora spelade en framträdande roll vid revolutionen.

rent. Det är alltså rent överallt; inte bara på de stora representativa platserna och gatorna, utan i de minsta gränder och prång. Detta är värt att notera, och såvitt jag kunnat finna har detta förhållande inte tillräckligt understrukits i de skildringar som tidigare publicerats i vårt land av Sovjetresenärer.

De flesta vet hur det förhåller sig med renligheten i sydligare länder, t. ex. länderna kring Medelhavet; alla vet hur det står till i vårt eget land. Det är inte länge sedan en av våra mera kända skämttecknare gjorde en propaganda-affisch mot nedsnaskandet i naturen. Syftet var förvisso behjärtansvärt. Frågan är bara om de ungdomar som sorglöst strör cigarettfimpar och snaskpapper omkring sig i parker och på badstränder låter sig påverkas ett uns av sådana affischer. I varje fall har man ännu inte sett någon påtaglig ändring till det bättre.

Våra badstränder och naturreservat är ofta nedsnaskade med avfall, likaså parker och planteringar. Huvudstadens tunnelbanestationer är ofta nedskräpade i hög grad, särskilt på måndagsmorgnar. Då gäller det också inne i vagnarna att man har ögonen med sig så att man inte slår sig ner på en bänk där en alkoholskadad nattvandrare nyss kastat upp det som han aldrig borde ha satt i sig på söndagskvällen.

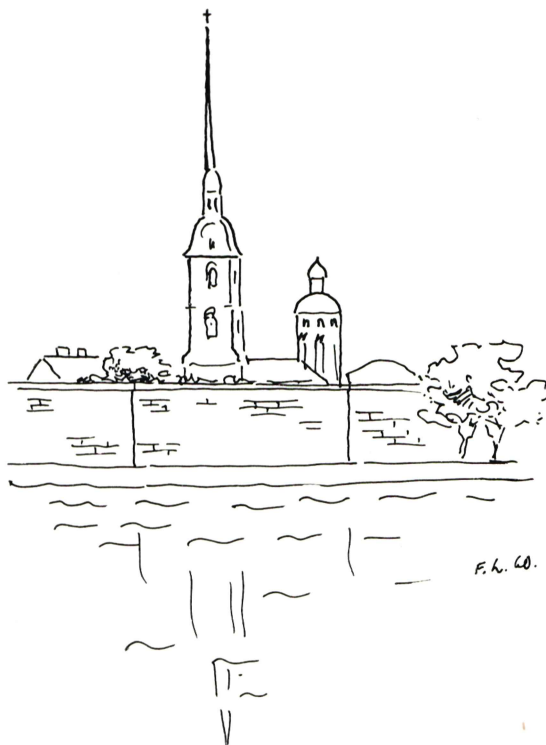
De ryska metrostationerna är bländande rena. Här kastas inga cigarettfimpar eller snaskpapper — än mindre givetvis några stenar, såsom ett par missanpassade gossar gjorde mot tunnelbanetågen i Stockholm i våras. Vad skulle hända *om* någon mot all förmodan toge sig orådet före att kasta sten mot en vagn med passagerare i är svårt att föreställa sig. Jag tror inte ens att den möjligheten föresvävat innevånarna i Moskva eller Leningrad, stolta som de är över sin prydliga tunnelbana. Men *om* det skulle hända — det kan ju tänkas att någon mentalsjuk individ kastade stenar — så skulle det säkert utlösa effektivare skyddsåtgärder än att vederbörande spårvägschef med darr på rösten i TV vädjade till allmänheten att inte kasta sten på tunnelbanetågen.

Smaken är som bekant växlande, kanske mer växlande än någonting annat. Det är ingalunda

säkert att alla tycker att dekorationerna i t. ex. Leningrads nya tunnelbana är särskilt vackra. Jag vill inte påstå att de är helt i min egen smak; däremot föredrar jag dem definitivt framför de korsett-, tobaks- och wiskyannonser som ”pryder” väggarna i våra tunnelbanestationer.

I parker och planteringar ser man folk ströva omkring och njuta av sommarens korta fägring i stället för att flänga omkring på vägarna, fastselade i heta plåtlådor. Utan västerlandets jäkt och stress gläder man sig, ungefär som vi själva förr i tiden, åt blommor och välskötta gräsmattor. Inte heller störs man i parker av allsköns ”artist”-uppträdanden med rocksång och andra uttryck för kulturellt förfall.

Att flanera i en av de vackra planteringarna kring Vinterpalatset eller utefter Nevas kaj under en av Leningrads berömda vita nätter utan att störas av nämnda oljud eller hälsovådligt motorcykelsmatter — det är en säregen upplevelse som man inte är van vid och som man sent glömmer

Peter-Pauls-fästningens spira bildar en karakteristisk silhuett.

och som står i hjärt kontrast till det skräniga buslivet i västerlandets storstäder.

Jag erinrar mig en kväll då jag satt och njöt vid de vackra och välskötta rosenrabatterna i en park. De vaktades av en gammal vithårig gumma med röd armbindel; säkert var hon tillräckligt gammal för att ha haft en hel del att berätta redan från tsarens tid (tänk om man kunnat fråga henne vad hon trodde om fallet Anastasia!). Plötsligt uppenbarade sig en yngling som skulle lukta på en av rosorna. Det är möjligt att han var lite vårdslös, hur som helst bar det sig inte bättre än att han råkade röra vid en av blommorna så att ett blad föll av. Den gamla kvinnan blev utom sig av harm och med en tunga — ovanligt rapp till och med för att tillhöra en kvinna — överöste hon den unge syndaren med förebräelser, för att begagna ett lindrigt ord. Hon visslade också på polis — som dessbättre aldrig kom (eller kanske inte brydde sig om att komma). Däremot kom en äldre distinguerad herre — av allt att döma en högre partifunktionär eller något liknande — och försökte lugna den gamla upprörda kvinnan genom vänligt tilltal och klappar på axeln. Men det hjälpte föga; så länge jag satt kvar hörde jag den gamla gumman mumla i förtrytelse.

Annars rådde frid och stillhet på gatorna. Småbarnen skockades väl kring turisterna och försökte byta till sig tuggummi mot alla möjliga slags partimärken och nålar. När jag frågade den inhemska reseledaren varför man inte avskaffade förutsättningarna för denna byteshandel (som tydligen irriterade en del vuxna förbipasserande) helt enkelt genom att sätta igång med inhemsk tillverkning av tuggummi, svarade hon helt avväpnande att det dels var ett oskick att tugga gummi och att det dels skräpade ner gatorna. Det var en synpunkt som både Wrigley och jag uppenbarligen icke hade beaktat. . .

Jämte renligheten på gatorna och torgen imponeras man kanske mest av den allmänna ordningen och disciplinen. En ung flicka kan, mitt i natten och alldeles ensam, promenera tvärs igenom Leningrads hamnkvarter eller Moskvas storstad utan minsta risk att bli antastad, troligen inte ens tilltalad. Naturligtvis än mindre våldtagen

eller nedstucken med stilet. Jag skulle knappast vilja låta någon av mina egna döttrar företa en liknande nattlig promenad i Hamburgs, Amsterdams, Londons eller New Yorks hamnkvarter — för att då inte tala om Köpenhamns Nyhavn eller vår egen Kungsträdgård! På min mottagning i Enschede händer det mitt på ljusa dagen — och inte *en* gång utan ofta — att äldre damer kommer med handväskan i en påse för att inte riskera att bli överfallna och rånade av missanpassade busar.

Inte heller behöver polischefen i Leningrad eller Moskva beklaga sig över att stå maktlös mot den undre världens övergrepp — helt enkelt av den anledningen att någon undre värld knappt existerar där.

Och denna allmänna ordning och reda betingas *inte* — såvitt man kan se — av ridande kossacker med knutpiskor eller bredaxlade tje Kapoliser med kulsprutepistoler med order att hänsynslöst likvidera varje barn som tigger ett tuggummi. Tvärtom har man en bestämd känsla av att ordningen — likaväl som den nyssnämnda renligheten — på något besynnerligt sätt kommer inifrån. Det verkar helt enkelt som om *folk vill ha det så*. Man vill tydligen kunna sitta ofredad i en park och njuta av sommarens korta prakt utan att antastas av ligister och busar och man vill inte att någon spottar på golvet i tunnelbanestationen eller kastar stenar på tågen.

Nu vill nog vi det här hemma i Sverige också, åtminstone huvudparten av oss. Men hos oss tycks situationen ha komplicerats en smula dels av att ungdomen matats med nöjesindustrins moralupplösande produkter och dels av att de unga måhända fått en smula mera tid och pengar än vad de har förstånd att handskas med. Därtill kommer att ungdomsvårdare och socialpsykologer kommit med besynnerliga idéer om att bilstöld skulle vara "lån" och annat sådant i samma stil, vilket i längden otvivelaktigt måste verka förbryllande på de ungas sinnen och försvårar för dem att avgöra vad som är rätt och orätt.

Pieteten för de historiska minnena är påfallande och nästan gripande. Och den omfattar ingalunda enbart revolutionens historia och tiden där-

efter. Tvärtom nämndes Peter den stores och Katarina den andras namn oftare än sovjetledarnas. En folkskollärare klagade i en veckotidning över att det fanns så få glädjeämnen i Sovjet. Man har ingenting att roa sig med. Anmärkningen är alldeles riktig; det stämmer, om man med glädjeämnen menar nöjesindustrins konventionella marknads- och varietégyckel. Om man med glädjeämnen menar film, nattklubbar och annat tingeltangel som hör storstäder till. Om man däremot sträcker sig en smula högre och försöker finna andra glädjeämnen — utöver dem livet och naturen har att bjuda på — såsom teater, balett, sång och musik, så tror jag knappast att ryssarna har anledning att avundas oss.

Att vandra bland Eremitagets konstskater är en upplevelse. Endast Louvren torde kunna jämföras med dessa samlingar av målarkonstens klassiker — Rafael, Tizian, van Dyck, Rembrandt och andra. Jag har vandrat där tre gånger — man skulle kunna gå där tre hundra och ändå njuta och ha nya saker att upptäcka!

Rysslandsresans höjdpunkt är och förblir ändå besöket i Kreml. Det är helt överväldigande; ingen kan undgå att bli imponerad. Att vandra genom sal efter sal och skåda dessa ofattbara rikedomar som under århundradenas lopp samlats av tsarer, furstar, metropoliter och bojarer är så fantastiskt att man sällan får uppleva något liknande, varken på denna eller andra sidan av ekvatorn. Där fanns mässhakar besatta med tvåtusen äkta pärlor — vad är inte en enda sådan värd? Där fanns guldkarosser precis som i sagan "Det var en gång..." Och där fanns leksakståg för tsarbarnen helt gjorda av renaste guld och klockor skurna till varje del i trä.

Och de ändlösa, ringlande köerna på Röda Torget framför Mausolée såg ut precis så som man minns från otaliga bilder i tidningar eller på bio. Vad man däremot aldrig sett på bio eller i tidningarna, det var tårarna på de fårade kinderna på den gamla kvinnan i huckle när hon gripen trädde in i gravkammaren. Man tänkte, hur många anhöriga — föräldrar, make, söner och döttrar — har hon männe förlorat i det första världskriget, under revolutionen, under kontra-

revolutionen och i det andra världskriget. Hur många av oss har egentligen satt sig in i vad det ville säga med en revolution som gick tvärs igenom familjer och släkter? Och hur många har satt sig in i vad det ville säga att som i Lenin-grad leva i svält och belägring i 900 dagar och nätter? Inne i gravkammaren ligger Lenin i sin svarta kostym till höger och Stalin i sin marskalkuniform till vänster. Där råder en absolut tystnad och en förtäta, ödesmättad stämning. Starka ljusknippen är från osynliga källor riktade mot de bägge ledarnas stoft, så att de på något underligt sätt verkar självlysande. Man kan urskilja de mörka ögonbrynens enskilda hårstrån ovanför näsroten på Stalin. Och så plötsligt, innan man riktigt hunnit fatta vad man sett, så befinner man sig åter ute i det fria.

Avslutningsvis skulle man vilja dröja ett ögonblick vid den egendomliga — i varje fall för oss egendomliga — solidariska "vi"-mentalitet som möter besökaren i Sovjet. Sällan talar reseledaren om "Ryssland" eller "Sovjet" — desto oftare använder hon uttrycken "vi" och "vårt land".

Kanske är det så att själviskheten, egoismen, i sista hand är drivfjädern till varje människas handlande, och att det som vi kallar "osjälviskhet" i grund och botten är en, medvetet eller omedvetet, kamouflerad egoism. Man undrar ändå om människan utan vidare skall acceptera djungelns primitiva lag — att äta eller ätas — om inte vårt mänskliga förnuft borde lära oss att underordna egennytta under allmännyttan. Därigenom torde vi i det långa loppet tjäna oss själva bäst, och framför allt våra barn.

Det är möjligt att jag låtit förleda mig av ytliga intryck; det är också möjligt att jag kommer att beskyllas för att ha fallit offer för "hjärntvätt". Icke desto mindre har jag fått en bestämd känsla av att människorna på andra sidan den s. k. järnridån mera än vi lärt sig att leva efter mottot att tjäna andra och inte tjäna på andra.

Huruvida detta i sin tur bottnar i olikheter i folkpsyke eller statsskick eller helt enkelt i graden av det lidande och de umbäranden som livet haft i beredskap åt oss alla — därom är jag oförmögen att yttra mig.